

Dr. Katja Hrobat Virloget, dr. Miha Kozorog, dr. Zmago Šmitek, mag. Darja Skrt in dddr. Andrej Pleterski na okrogli mizi Kako naj etnologi mislimo staroverstvo?
Foto: Anita Matkovič, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, 17. 4. 2018.

Dr. Zmago Šmitek, mag. Darja Skrt, dddr. Andrej Pleterski in dr. Boštjan Kravanja na okrogli mizi Kako naj etnologi mislimo staroverstvo?
Foto: Anita Matkovič, Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, 17. 4. 2018.

KAKO NAJ ETNOLOGI MISLIMO STAROVERSTVO?

Etnološki večer, Slovenski etnografski muzej, 17. april 2018

Okrogla miza o staroverstvu je bila 17. aprila 2018 v dvorani Upravne hiše Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Pogovor o tem specifičnem načinu življenja v skladu z naravnim okoljem, s katerim se je v 60. letih 20. stoletja v osrednjem Posočju srečal Pavel Medvešček in ga 50 let pozneje opisal v svoji knjigi *Iz nevidne strani neba*, je bila dobra ideja, saj se je od objave knjige leta 2015 do danes zanimanje za staroverstvo močno razmahnilo predvsem med laično javnostjo pa tudi med nekaterimi humanisti in družboslovci. Doslej so bili namreč, z izjemo projekta *Staroverstvo (2012–2018)* v organizaciji muzejske svetnice mag. Darje Skrt v Goriškem muzeju,¹ tovrstni dogodki organizirani v smislu promocije te nenavadne in privlačne knjige. Na njih je navadno ob moderatorju nastopal sam avtor in zainteresiranemu občinstvu širom Slovenije podajal drobce s svojega terenskega dela, bistvene vsebine tega verovanjskega sistema in konteksta svoje raziskave.

Med slednje sodi tudi prisega molčečnosti, ki jo je Medvešček moral leta 1965 dati svojemu ključnemu sogovorniku iz skupine neporočenih stricev, Janezu Strgarju, namreč da zbranega gradiva ne bo objavil pred letom 2007,

ko se bo Lunin krajec zopet obrnil proti Zemlji (Medvešček 2015: 44, 102). Ta okoliščina je pomembna, ker je zaradi velike časovne vrzeli med Medveščkovim zbiranjem gradiva na terenu in njegovo objavo danes nemogoče neposredno preverjati njegovo verodostojnost. Že takrat, v 60. letih, je bila domnevna² staroverska skupnost bolj ali manj razpuščena in je tako že Medveščkovo gradivo temeljilo na spominih sogovornikov na tisti čas, ko je imela skupnost na obeh straneh Soče še svoje vodje (t. i. *dehnarje*) in je bila še aktivna v urejanju svetih krajev, izvajanju obredja, medsebojni komunikaciji itd. (t. j. do 1. svetovne vojne in še nekaj desetletij pozneje).³

Knjiga je kljub omenjeni težki preverljivosti dejanskega obstoja te hierarhično in trdno organizirane ilegalne skupnosti (stoletja naj bi aktivno delovala mimo vsakršne vednosti ali vsaj reakcije cerkvenih avtoritet) ob dobro organizirani promociji, za katero so med drugim skrbeli člani leta 2014 ustanovljenega društva Slovenski staroverci, doživela velik uspeh. Pri ljudeh je vzbujala začudenje in radovednost, s tem pa tudi željo po lastnem raziskovanju

2 Možnost o (ne)obstoju staroverske skupnosti puščam odprto, zato pri tem uporabljam besedo domnevna.

3 Zadnji, štirinajsti *dehnar* je po pričevanju že omenjenega Janeza Strgarja umrl ok. l. 1950 (Medvešček 2015: 66, 72), njegov izbrani kandidat za naslednika pa je bil vpoklican v vojsko in se iz nje in ujetništva ni več vrnil v domače kraje (prav tam: 85).

1 Razstava in dva kataloga (2014, 2016), simpozij *Staroverstvo – staro védenje, novi izzivi interdisciplinarnih znanosti* (2017), ciklus štirih predavanj *Staroverstvo – pogledi iz 21. stoletja* (pomlad 2018) itd. Glej: <http://goriskimuzej.si/events/8>, 10. 9. 2018.

* Boštjan Kravanja, doc. dr. etn., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; bostjan.kravanja@ff.uni-lj.si.

prežitkov staroverstva v svojem domačem okolju in dodajanju novih drobcev v ta rastoči in vedno bolj razvejani verovanjski sistem. A tovrstnih drobcev se je že v sami Medveščkovi knjigi nabralo toliko, da jih zlepa ne bo mogoče koherentno pokomentirati in komparativno umestiti med tiste verske sisteme, skupnosti, kulte, verovanja ipd., ki smo jih v našem prostoru doslej poznali iz narodopisja, folkloristike, mitologije, etnologije in antropologije.

Slednje se je pokazalo tudi na okrogli mizi, ki smo jo organizirali člani SED. Za uvod sem sicer avtor tega poročila in moderator pogovora naše goste predstavil s pomočjo njihove knjižne produkcije, tej pa dodal še nekaj sorodnih del drugih avtorjev s področja komparativne mitologije, folkloristike in religije. S tem sem poskušal orisati polje, v okviru katerega s(m)o se govorci ukvarjali s predkrščanskimi verovanji, svetimi kraji, z obredjem, s kronotoposom, z miti ipd., ob tem pa tudi s procesi njihovega spreminjanja v nacionalno dediščino.

Dr. Katja Hrobat Virloget z Univerze na Primorskem, dd-dr. Andrej Pleterski z Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti in mag. Darja Skrt iz Goriškega muzeja so pri raziskovanju in rekonstrukciji staroverstva vsak po svoje dejavno sodelovali, medtem ko smo se dr. Miha Kozorog, dr. Boštjan Kravanja in dr. Zmago Šmitek z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani s podobnimi tematikami srečevali med svojimi predhodnimi raziskavami, ko staroverstvo v taki zaokroženi obliki, kot je danes, še ni bilo predstavljeno in v našem prostoru ni bilo prisotno niti kot pojem.

Ta bipolarnost naše zasedbe je uokvirila pričakovanja občinstva, namen okrogle mize v njeni najavi je namreč bil, »da se raziskovalci s področja etnologije in mitologije *kritično* pogovorijo o monografiji *Iz nevidne strani neba* Pavla Medveščka *in o učinku*, ki ga ima tako v mitoloških krogih kot v popularni kulturi v Posočju (poudarka dodana)«. Upravičeno je bilo pričakovati, da se bo zgodil nekakšen spopad med zagovorniki in nasprotniki avtentičnosti in znanstvene utemeljenosti Medveščkovih gradiv. Vsebina knjige namreč ni interpretirana s pomočjo drugih virov, nima teoretske konstrukcije, znanstvenega aparata, seznama citiranih virov in referenc, kontekstov drugih raziskav ipd., ampak je predstavljena v obliki obsežnega gradiva, urejenega po sogovornikih (kar 130 jih je) in geografskih območjih (levi in desni breg Soče). Gre torej za hermetični opis specifičnega prostora in časa, unikatnega sveta večinoma neporočenih stricev v osrednjem Posočju, v hribovitem svetu Kolovrata, tolminskih hribov, Baške grape, Banjške planote, deloma Cerkljanskega in Kobariškega, pa tudi območja Krasa in Brkinov. Novega je glede na predhodne etnološke raziskave, komparativne mitološke in zgodovinske interpretacije imen pomembnih krajev in lokalnih zgodb, zbrano folklorno gradivo itd. v tej knjigi toliko, da je enako upravičeno biti nad vsem tem navdu-

šen, kot tudi vsaj sumničav, če že ne povsem nejeveren.

Toda namesto pričakovanega *pro et contra* spopada med zagovorniki in kritiki avtentičnosti in znanstvene utemeljenosti Medveščkovih gradiv, ki ga je vsaj v etnoloških in antropoloških krogih pričakovala večina kolegov in študentov, se je zgodilo nekaj drugega. Zgodili so se Geertzovi petelinji boji, dogodek, pri katerem je občinstvo pomembnejše od dogajanja na prizorišču.⁴ Dvorano je napolnilo nekaj več kot devetdeset znanstvene sodbe željnih ljudi, med njimi pa so prevladovali staroverski zanesenjaki, amaterski raziskovalci in člani že omenjenega društva Slovenski staroverci. Med občinstvom je bil tudi sam avtor Pavel Medvešček, ki je na začetek okrogle mize skupaj s svojimi staroverskimi kolegi počakal pod »obredno lipo« pred Upravno hišo Slovenskega etnografskega muzeja.⁵ Čeprav je bilo naše številčno občinstvo skoraj nemo,⁶ kot nas je nemo spremljala tudi vključena kamera, ki jo je za to priložnost menda organiziral sam Medvešček, je o pomenu staroverstva in družbenih učinkih obravnavane knjige povedalo več, kot bi lahko povedali katerikoli govorci na tovrstni okrogli mizi: staroverstvo je že utemeljeno, že uveljavljeno, usidrano v zavest ljudi kot avtentična tradicija slovenskega življa, ne glede na to, kaj ta ali oni etnolog misli o vsebini Medveščkove knjige.

To je tudi že prvi del odgovora na vprašanje, *kako* naj etnologi mislimo staroverstvo. Na okrogli mizi smo to temo odprli v njenem zadnjem krogu, ko smo spregovorili o popularizaciji staroverstva in njegovem razvoju predvsem v Posočju pa tudi širše na Slovenskem. Tako je Darja Skrt na podlagi svojega udejstvovanja pri razstavi o staroverstvu (glej Medvešček idr. 2014; Medvešček in Skrt 2016) poudarila njegov dediščinski pomen, Miha Kozorog je v dobri organiziranosti in javnem udejstvovanju staroverskih zanesenjakov videl porajanje nove kulture, zraven pa je prisotne predstavnike te kulture zaprosil, da pustijo raziskovalcem prosto pot pri raziskovanju s staroverstvom po-

4 Clifford Geertz (1972) je s svojo analizo petelinjih bojev na Baliyu pokazal, kako se med občinstvom teh dogodkov pletejo mreže pomenov, ki so bili za avtorja ključni pri ustvarjanju in reproduciranju kulture skupnosti.

5 To lipo so 15. avgusta 2016 posvetili svečeniki Staroslavovega hrama – Upasane akademije za preučevanje staroverskih praks skupaj z drugimi svečeniki iz slovanskega sveta, udeleženci takratne Slovenske večje. O tej kozmološki skupnosti in teh dogodkih, ob katerih je poleg omenjene lipe posvetila še tri lipe v Sloveniji, in sicer na Ajdovskem gradu, v Trebuši in Kobaridu glej spletno stran: <http://www.upasana.si/novice.html>, 10. 9. 2018.

6 Ko smo predali besedo občinstvu, se je dvakrat kot zastopnik omenjenih staroverskih društev in združenj oglasil le Marko Hren, siceršnji ustanovitelj zgoraj omenjene kozmološke skupnosti Upasana. Prvič je opozoril na številčnost amaterskih raziskovalcev ljudskega izročila v dvorani, drugič pa je akademsko srenjo pozval, naj podpre prizadevanja starovercev za dostop do vatikanskih arhivov za potrebe preučevanja pokristjanjevanja v našem prostoru in prizadevanja za predstavitev staroverskih vsebin v bodočem Muzeju simbolov Slovenstva na Blejskem otoku.

vezanih pojavov, Katja Hrobat Virloget pa je opozorila na nujnost dolgotrajnega sodelovanja z ljudmi pri etnografskem raziskovanju staroverstva in na to, da se jim mora raziskovalec prilagoditi, na kar se je občinstvo odzvalo z aplavzom. Njena poanta je bila, da je prikrivanje še vedno del staroverskega etosa in je do novih vsebin mogoče priti še le potem, ko si raziskovalec pridobi zaupanje sogovornikov, za kar pa si je treba vzeti čas.

Druga vprašanja, ki sem jih pripravil za to priložnost, so bila primerno široka, tako da se je imel/a vsak/a od govorcev in govork priložnost opredeliti do korpusa naravoverskih ali staroverskih praks, prepričanj, znanj, pojmov in navsezadnje zgodb o konkretnih dogodkih, podrobnih opisov ritualov, postopkov, celo receptov različnih »staroverskih« jedi itd. Kar zadeva vprašanje verodostojnosti vsebine Medveščkove knjige, torej drugega dela odgovora na to, kako naj etnologi ali mitologi mislimo staroverstvo, je Andrej Pleterski, sicer tudi pisec spremne študije k Medveščkovi knjigi, še enkrat poudaril, da ga vsebina tega gradiva vedno znova preseneča in fascinira. Zanj ima staroverska tradicija, kot je izpričana ne le v obravnavani knjigi, ampak tudi, denimo, v knjigi Borisa Čoka (2012) in v predhodnih Medveščkovih knjigah (1992, 2006), neizčrpne zmožnosti za nadaljnje raziskave svetoprostorskih koncepcij in nekdanjega sonaravnega življenja pred industrijsko revolucijo in 1. svetovno vojno.

Zmago Šmitek je predvsem poudaril nedvomno unikatnost obravnavanega gradiva. V nasprotju z dosedanjimi raziskavami s področja komparativne mitologije pri nas, so namreč poimenovanja slovanskih bogov in njihovih krajev v tem gradivu skoraj povsem odsotna, namesto njih pa je cela vrsta doslej neznanih pojmov, ki skupaj tvorijo kar nekakšno staroversko terminologijo.⁷ Šmitek je pravzaprav še najbolj neposredno odgovoril na vprašanje, kako misliti staroverstvo, uvodno nam je namreč predstavil pet ravni, na katerih je takšno gradivo mogoče obravnavati, in sicer univerzalno človeško, indoevropsko in praslovansko, slovensko, lokalno in navsezadnje individualno raven.

Miha Kozorog je sprva vzporedil staroversko gradivo s svojo raziskavo o močeradovcu,⁸ katere sklep je bil, da je šlo za konstrukt, ki ga je s svojim poljudnim pisanjem v reviji *Mladina* iniciiral pesnik, pisatelj in novinar Blaž Ogorevc (Kozorog 2005). V zraku pa je ostalo Kozorogovo vprašanje, kaj si danes predstavljamo pod pojmom etnografija oziroma etnografsko besedilo. Ta iztočnica se v pogovoru sicer ni razvila, a dejstvo je, da Medveščkova knjiga, kot sem pisec tega besedila že omenil, ni kontekstualizirana in podprta z interpretacijo. Temu je sicer namenjena spremna študija Andreja Pleterskega, dodatno

pa sta prostorski vidik staroverstva in distribucija njegovih svetih mest v primerjavi z arheološko naselitveno zgodovino obdelana tudi na zemljevidih v katalogu razstave o staroverstvu (Medvešček in Skrt 2016). A se sam pojem etnografskega besedila še vedno vse prepogosto razume zgolj kot opis stanja stvari in ne kot celostna obdelava nekega problema, vključno z refleksijo zapisovalčevih in pripovedovalčevih intenc ter njunega odnosa.

Na okrogli mizi je bilo izrečeno še marsikaj, kar je hote ali nehote ostalo preslišano, a takšna je tudi narava tega medija. Praviloma se namreč problemsko zastavljena javna diskusija razvija v bolj ali manj kakofonični maniri in v najboljšem primeru odpre nova vprašanja, v nekoliko slabšem pa debato zapre v črno-bel, *pro et contra* spektakel. Kruha in iger željni ob tej okrogli mizi gotovo niso prišli na svoj račun, staroverski zanesenjaki tudi niso dobili nedvoumnega blagoslova o avtentičnosti in utemeljenosti staroverske tradicije, kot je prikazana v Medveščkovi knjigi *Iz nevidne strani neba*. Smo pa udeleženci okrogle mize podali nekaj iztočnic o tem, kako misliti staroverstvo, kar je bila navsezadnje naša naloga.

Reference

- ČOK, Boris: *V siju mesečine: Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- GEERTZ, Clifford: *Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight: Deadalus* 101 (1), 1972: 1–37.
- KOZOROG, Miha: Halucinogena dediščina: Močeradovec, naš stoletnik in pop ikona. V: Jože Hudales in Nataša Visočnik (ur.), *Dediščina v očeh znanosti*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2005: 117–131.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Skrivnost in svetost kamna: Zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Let v lunino senco: Pripovedi o starih verovanjih*. Nova Gorica: Taura, 2006.
- MEDVEŠČEK, Pavel: *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- MEDVEŠČEK, Pavel idr.: *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka 2*. Nova Gorica: Goriški Muzej, Kromberk, 2014.
- MEDVEŠČEK, Pavel in Darja Skrt: *Staroverstvo in staroverci: Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka 2*. Nova Gorica: Goriški Muzej, Kromberk, 2016.

⁷ Staroverska poimenovanja so sicer zbrana v obsežnem tematskem kazalu obravnavane knjige (Medvešček 2015: 549–569).

⁸ Močeradovec se namreč kot obredna pijača poleg *guna* pojavlja tudi v Medveščkovem gradivu (glej npr. Medvešček 2015: 138–139).

